

معرفی منظومه اعتصامیه (اولین نصاب فارسی به فرانسه)

صدیقه سلطانیفر*

منظومه اعتصامیه، از میرزا عبدالحسین خان زند مؤلف الدوله متخلص به مقبل، اولین «نصاب» فارسی به فرانسه است که در تهران به اهتمام میرزا عباس خان ابن کاظم خان، در مطبعه سید مرتضی الحسینی، به تاریخ ۱۳۲۰ ق. / ۱۹۰۱ م. به چاپ سنگی رسیده و به شماره ۷۲۹۸ در اداره کل خطی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران در حال نگهداری است. این کتاب، فرهنگی است منظوم که به منظور آموزش زبان فرانسه تنظیم شده است. مؤلف، در قسمتهائی از مقدمه کتاب - که در صفحه ۲ می باشد - هدف خود را از تألیف آن، چنین بیان کرده است (به نقل از کتاب و به همان شیوه نگارش):

«بسمله خداوند بیچون و یکتا ... و بعد، بر ارباب بینش و اصحاب دانش» پوشیده نیست که ترقی بنی نوع بشر، به تحصیل علوم و صنایع و حل مجهولات و حصول بدایع و این دو، مبتنی بر تعلیم و تعلم کتب مطبوعه و انتشار لغات موضوعه است؛ و امروز در اقطار و امصار عالم، فواید عمومی زبان ملیح فرانسه - که مفتاح گشایش ابواب علوم و مصباح فزایش انوار فنون است - معلوم و سپاس یزدان را که در این عهد پاینده و دولت تابنده، افتتاح مدارس تعلیم و انعقاد مجالس تعلم، برعکس از منته سابقه، تحصیل این زبان عالمگیر در مدتی قصیر امکان یافته ...

و چون این بنده حقیر، عبدالحسین ابن محمود زند را، در این میان لاف مبادرت و گزاف مقاومت نبود که با بی دانشی صرف در انظار دانشوران فحیم و مجاهدان علیم گوی مصارعت اندازم یا درفش مفاخرت افرازم ولی به موجب «ان الهدایا علی مقدار مهدیها»، چون در این رساله رنجی برده بود و طبع آن به حمایت قلم سهل می نمود، پس از بیست سال که این نسخه مزبور در زاویه نسیان مستور مانده بود، برحسب ضرورت در دهم شهر شعبان ۱۳۲۰ [ق. / ۱۲ نوامبر ۱۹۰۲ م.]، به انطباع آن اقدام کرد و موانع چند - که بزرگترین آنها، عروض مرضی هایل و طولانی بود - سبب اقتصاد این منظومه گشت. چه که گردش روزگار ناسازگار، قدرت تحریر و استطاعت صرف نصیر از این حقیر فقیر سلب نموده و از معاونت بنی نوع عصر ناامید و مأیوس شده، متعهد است که اگر تقدیر پروردگار رشته عمر این بی مقدار را نگسیخت، ثانیاً به طبع تمام این رساله که منوط از فهرست مبسوط مسما به کشف اللغات و مرکب از بیست هزار لغت فارسی مرتب است، به انضمام مقدمات صرف و نحو و منطق و مفردات غامضه لغت فرانسه، قیام و اقدام نماید و مخفی نیست که مخلوق بدبخت در این عالم بی مال از هنر و جمال و عقل و کمال خویش فایض نتوانند شد، و در هر مقام که محسنات صوری و معنوی خود را مشهود دارند، جز وبال و نکال عاید حال آنها نگردد و اگر در آستان حاتم جان شیرین به صدق و صفا نثار خدمت نمایند، خردلی پاداش نیابند».

پس از مقدمه - که تا صفحه ۴ ادامه می یابد - حروف بزرگ، حروف کوچک، تلفظ حروف، دستور زبان فرانسه، طریقه هجی کردن با ترجمه فارسی بر روی کلمات در ده درس تا صفحه ۲۴

* کارشناس ارشد کتابداری و عضو هیئت علمی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.

نوشته شده است.

از صفحه ۲۵ کتاب، مطلبی با عنوان «سبب تألیف این رساله»، بدین شرح آمده است:

«در بدو جوانی - که بهار زندگانی است - چون کسب علوم مفید و صنایع عالیه را منحصر به تحصیل زبان فرانسه - که فصاحتش درخور اذعان و ملاحظت مستغنی از بیانست - مشاهده نمود، خود را در سلک محصلین مدرسه مبارکه دارالفنون منسلک ساخته، با جد و جهدی بلیغ به تعلیم پرداختم و در آن اوان به دست آوردن معانی صحیحه و اصطلاحات فصیحه لغات خارج از حیز امکان و بدین واسطه متعلمین بیچاره، دچار رنج و مشقتی بی‌پایان بودند. علیهذا این حقیر، با عزمی راسخ کمر همت استوار بسته، به جمع و ترتیب دو رشته لغت مبسوط اقدام نمودم، یکی از فرانسه به فارسی که ناصر اللغاتش نام دادم و دیگری از فارسی به فرانسه که فرهنگ گزیده‌اش خواندم. ده سال پیایی در وصول به مقصود، شبانه‌روز این راه را پیمودم و به هر شغلی که می‌پرداختم، عمده اوقات خود را صرف جمع و بسط این لغات می‌ساختم.

چون تعلیم نصاب ابونصر به قاطبه اطفال رواج داشت، رقابت خیال، حقیر را بر آن داشت که نفوس را مایل به تحصیل زبان ملیح فرانسه سازم. بنابراین عازم شدم که این رساله را با همان وزن و ترتیب منقلب ساخته، به جای لغات عرب، الفاظ معموله فرانسه را گنجانیده، در مدارس رواج دهم؛ اگرچه انجام این خیال بدو به نظر محال بود، لیکن از آنجا که چون سمند همت به جولان آید، هر میدان محال را پیموده. به سر حد امکان تواند رسید. پس از دو سه ماه ترتیب نصاب جدید ختام یافت. چنانکه هر طفلی که نصاب فراهی را از حفظ داشت، بسهولت از عهده قرائت آن برمی‌آمد و به خواندن آن شوقی مفرط می‌یافت. نظر به میل

اطفال و عدم کفایت، لغات چندی دیگر در ازدیاد اشعار و اندراج لغات معموله لازم کوشش نمودم و در سنه هزار و سیصد - که فهرستی نیز در کشف لغات مندرجه بر اصل رساله افزوده بودم - تعداد اشعار مطابق با شماره سال و فهرست لغات فارسی مندرجه در تحت آنها مشتمل بر بیست هزار لغات معموله بود. در این اثنا مجبور به مراجعت به طهران شده، مهیای طبع این تحفه بدیع بودم که حضرت مستطاب ابهت انتساب، امیر عادل و خیر باذل، سرور ابرار و مهتر اخیار، دوستمحمد خان ابن دوستعلی خان ابن حسینعلی خان ابن دوستعلی خان که از بدو طلوع شاه اسمعیل بهادر خان از دارالمرز گیلان الی الآن - که فزون از چهارصد سال است - پدر بر پدر خازنین دولت قویشوکت علیه ایران و چاکران امین سلاطین تاجدار سامان و دیهیم کیان بوده‌اند، از سیاحت فرنگ - که خالی از مصلحتی نبود - مراجعت فرموده و به سابقه مرحمتی که داشتند، این حقیر را در ظل عنایت جای داده، ابواب ملاحظت را مفتوح فرمودند. از مطالعه کتب لغت تحسین بلیع نموده و در اصرار به اتمام آنها، پایه تشویق را به مقامی نهادند که طبع نسخه «نصاب» فراموش گشت. بیست سال تمام در ظل عنایت آن حضرت و گرامی فرزند ارجمندش که قلم جلال قضا با همه کرامت به مدارج مدحش نتواند رسید و کرکس تیزبال سپهر، رخت اقامت به معارج رفعتش نتواند کشید، «جهان را به داد و دهش کرده رام / زمانش مطیع و سپهرش به کام»، اعلیحضرت مستطاب شرافت نساب، اعتصام السلطنه - که پیوسته در ظل عنایت یزدان عمرش بی‌پایان و اقبالش تابان باد - عمری شیرین به پایان رسانیدم. به روز مدح و ثنایش همی دهم ترتیب / به شب وظیفه شکرش همی کنم تکرار. خلاصه در این طول زمان، شب و روز در انبساط و تصحیح لغات مذکوره کوشش

کرده و نه کورت نسخه فرهنگ گزیده را به واسطه تراکم لغات و کنایات و امثال تجدید نموده، در دهمین مرتبه، در سه جلد ضخیم مرتب داشته و از حضرت باریتعالی، رجای واثق می‌برم که در ظل ظلیل رأفت و عنایت اعلیحضرت قویشوکت ... مظفرالدین شاه قاجار، به انطباق آنها پرداخته و شواهد ریاضات خود را در نظر هموطنان گرامی معروض داشته و از مشاهده انتشار فواید آنها محظوظ شده، بقیه‌العمر به ترجمه تاریخ طبیعی مبسوطی پردازم و اینک که از روزهای پیاپی عجزی در باصره پدید شده و به مناصحت چندی، باید از تابش آفتاب و وزیدن باد برحذر بوده، اغلب در زاویه محفوظ مقیم باشم، عدم بضاعت و فقدان وظیفه و مرسوم این حقیر را متنبه ساخته، به خیال طبع همان نسخه نصاب قدیم و یک رساله مختصری از لغات متجانسه مرتبه - که به خواهش دانشمند محترمی در همین سال برای اطفال ترتیب داده بودم - افتاده و این نسخه را محض رعایت حقوق مواهب ولی نعمتان گرامی خود، موسوم به اعتصامیه ساخته، امیدوارم که آثار همت و نهمت آن بزرگواران، همچون وجود عزیزشان به لطف پروردگار در صفحه روزگار پایدار بماند و از توصیف محسناتی که برای تأدیب اطفال در ترتیب این نسخه منظور داشته‌ام، لب فرو بسته، انتشار فواید آنها را به انصاف و ذکاوت و درایت عقل و دانشمندان عصر مفوض داشته و از مطالعه‌کنندگان مستدعی آنم که اگر در مطاوی انشائات آنها بر سهو یا نسیانی واقف شوند، با قلم اغماض در تصحیح آن کوشیده، عفو را - چنانکه شیوه ستوده عقول مکرمه و انفاس زکیه^۱ است - بر خرده‌گیری فضیلت دهند. چه که سهو و نسیان، انسان را فطری و نقصان کمال را قهری است.

و من ذالذی ترضا سجایا ه کلها کفی المرء نبلاً
اعتدال معایبه؛ و من الله التوفیق وهو خیر رفیق.

الفقیر، عبدالحسین زند المتخلص به مقبل».
متن اصلی منظومه اعتصامیه، در صفحه یک مکرر و ۲۸ صفحه شمار، با این ابیات شروع می‌گردد:
پس از نعت دادارکیهان خدای / به عهد شهنشاه
با عدل و رای
زبان را از این تحفه سازم ملیح / به بحر تقارب،
شوم رهنمای
پرن سیپ مبدأ، دابربابتدای / ل دبو بدایت، لافن
انتهای
در حاشیه سمت چپ همین صفحه، مهر بیضی
به سجع «اجازه طبع داده شد» و یادداشت «حق
طبع، برای مؤلف محفوظ است»، می‌باشد.
در نیمه هر صفحه از کتاب، ملحقات نصاب به
صورت واژه‌نامه فرانسسه به فارسی، برحسب حروف
الفبای فارسی آمده است.
کتاب حاضر، در ۲۶۱ صفحه، در سی قطعه از
بحور نوزدهگانه اوزان شعری تنظیم گردیده است.
سال تألیف نسخه، در انجامه آن چنین آمده است:
در ربیع هزار و سیصد و یک / مقبل، این تحفه
را نمود انشا
گرچه بونصر^۲ سابق القدم است / لیک فنش
کمال یافت زما
«در این سال این نسخه تمام شده بود و به
واسطه اشتغال به سه جلد لغات ناصراللغات که
مرکب است از پنجاه و پنج هزار لغت از فرانسسه به
فارسی و فرهنگ گزیده که مرکب است از سه جلد
با همین مقدار از لغات فارسی به عربی و کنایات و
استعارات و امثال و اصطلاحات معروفه کلیه علوم
و صنایع به فرانسسه به عهده تعویق و در زاویه نسیان
باقی بود تا جمادی‌الاول این سنه میمونه بارس
ئیل ۱۳۲۰ [اوت ۱۹۰۲م.] که آلام ظاهره و باطنه،
این حقیر را مجبور به زاویه خمول نمود و فقدان
مکنت و سد راه معیشت و کثرت عیال و حالت
عدم معاشرت، این حقیر فقیر را مجبور به خیال

تحصیل لقمه نانی نمود و به طبع این نسخه کوچک از تألیفات خود اقدام نموده، با فقدان استطاعت، در دهم شهر شعبان المعظم شروع به طبع نمود و چون مخارج طبع بر محصولی که خیال امکان می‌رفت، تفوق داشت، استعانتی از بزرگان (ادام‌الله اقبالهم) - که بر طبع گران نبود - خواست فقط بندگان حضرت مستطاب والا، اعتصام السلطنه - که عمرش دراز و ابواب معادش باز باد - یکصد تومان نیاز طبع این نسخه فرمودند و چون وجه کفاف نداد، بناچار چشم از طبع دیباچه آن - که مشتمل بر کشف اللغات و صرف و نحو و مقدمه از منطق بود - پوشیده، به اصل نسخه اکتفا نمود. مرض هایل نیز به کمک بدبختی شتافته، عروس نابالغه عریان را به نظر خواستگاران عرضه داشتیم.

رحمت خلق به روان خواجه باد / چه خوش آداب جهان تعلم داد

ختم کتاب فی شنبه ۳ شوال المکرم ۱۳۲۰ [۳ ژانویه ۱۹۰۳ م.]

در آخرین صفحه از این نسخه، اعلان کتاب به شرح ذیل آمده است:

هو الله تعالى شأنه العزيز

«این گرامی فرهنگ منظوم از فارسی به فرانسه - که مسمایه منظومه اعتصامیه است - از مؤلفات وحید زمان و فرید دوران، جناب میرزا عبدالحسین خان مؤلف الدوله در دارالخلافة طهران به اهتمام بنده حقیر، میرزا عباس خان ابن دکتر کاظم خان در مطبعه عالیجناب سلاله السادات، سید مرتضی الحسینی، سمت طبع پذیرفت و بر حسب حکم جهانمطاع و امر مبارک بندگان اعلیحضرت قدر قدرت اقدس شاهنشاهی - ارواح العالمین فداء - طبع آن در داخل و خارج مملکت ممنوع و محفوظ و هر نسخه یا نسخ که بی اجازه مؤلف در داخله و خارجه طبع شود، ضبط دیوان همایون و تسلیم مؤلف معزیه الیه

خواهد شد. شوال المکرم ۱۳۲۰

محل فروش، در سبزه میدان، جنب دکان حاجی محمدجعفر دوافروش، قیمت هر نسخه بیست و یک قران، جلد اول از لسان‌الصبيان - که مشتمل بر پنج هزار لغات دستگامی مرتب از فارسی به فرانسه است - نیز به طبع رسیده، عجالاً به فروش می‌رسد؛ قیمت هفت قران است.»

به دیگر تألیفات مؤلف و محل فروش آن در این صفحه نیز، اشاره شده است:

«و به توفیق پروردگار از آغاز بهار به طبع ناصراللغات که مشتمل بر پنجاه هزار لغت از فرانسه به فارسی است و فرهنگ گزیده مظفری که مشتمل بر پنجاه هزار لغت از فارسی معمول به فرانسه است، شروع خواهد شد. هریک از این دو رشته لغت، بعلاوه کنایات و امثال در سه جلد مرتب است.

محل فروش، گذشته از سبزه میدان، در محله دروازه دولاب، کوچه قاجار، خانه میرزا عبدالحسین خان مؤلف الدوله؛ قیمت این کتابها در هر مکان که باشد، تغییرناپذیر است. نسخه، دارای صفحه عنوان به فرانسه می‌باشد.

Dictionnaire Poetique de la langue

Persane - Francaise»

نسخه‌های موجود از این منظومه

در جلد سوم فهرست نسخه‌های خطی مجلس شورای اسلامی، صفحه ۱۱۰ از نسخه‌ای خطی با عنوان نصاب فرانسه به فارسی، تألیف میرزا عبدالحسین، از شاگردان دوره‌های اولیه دارالفنون ایران نام برده و نوشته است:

نصاب‌الصبيان ابونصر فراهی را، تقلید و به جای لغت عربی آن، لغات فرانسه را گذارده و به ترجمه آنها پرداخته و این نصاب را، چون نصاب ابونصر فراهی بر قطعه‌هایی در بحرهای مختلف به نظم

۱۳۲۰ق. / ۱۹۰۱م. می باشد - اولین نسخه است که همین نسخه مورد معرفی می باشد.
سایر تألیفات عبدالحسین زند، مؤلف منظومه اعتصامیه:

۱. لسان الصبیان معیری

اعلانی مبنی بر چاپ این نسخه در روزنامه تربیت سال ۱۳۲۱ق. / ۱۹۰۲م.، شماره ۳۰۴ بدین مضمون آمده است:

«امروز کتاب لغت صحیح فرانسه به فارسی، از لوازم و اسباب کار مترجمین ادارات جلیله و متعلمین مدارس علمیه می باشد و جناب جلالتمآب اجل عالی میرزا عبدالحسین خان مؤلف الدوله، از فضیله نامی این عهد ابد مهد - دامت افاضته - این کار را به نحو احسن و اکمل پرداخته و بنای محکم و متین ساخته که از خرابی مصون است؛ و از آثار جلیله عصر همایون یعنی سه جلد کتاب لغت فرانسه به فارسی که یک جلد آن عبارت از مصادر است و دو جلد دیگر لغت دستگامی و هر سه جلد، موسوم به *لسان الصبیان* معیری تألیف و طبع نموده و خدمتی شایان به اهل علم و فضل کرده، سعیش مشکور باد و زحمتش منظور. جناب معارف و معالی نصاب مؤلف الدوله از عنفوان جوانی به ترک کامرانی گفته، در کسب فضایل و تحصیل کمالات و اطلاعات مفیده، کوشیده تا به خواست خدا جامه مردان پوشید و پیش از این لغتی جامع که شاید کم تر از شصت، هفتاد هزار لغت نباشد، از آن مرد کار دیده ام و می دانم معانی صحیح آن قاموس محیط را به خون دل و خوردن جگر پیدا می کرد. اما بی روی و ریا، نمی دانم آن کتاب چه شد، به خرج کسی رفت یا چون گنج در نهانخانه عطلت ماند! خبری که دارم، این است که دانشمند محترم در ظل عنایت جناب مستطاب اجل معظم امیر قردردان با فر و شأن معیرالممالک دوست محمد خان - ضاعف الله اجلاله - و

آورده و بر لغات نصاب ابونصر واژه هائی افزوده و زیر تمام صفحات نسخه، اصل لغات فرانسه را با حروف لاتینی، با ترجمه فارسی آنها تشکیل نموده و پیش از شروع به کتاب لغاتی که معادل فرانسوی آنها در ابیات قطعات ذکر گردیده، مرتب به حروف تهجی نگارش یافته و شماره این واژه ها ۳,۴۰۰ می باشد و پس از این بخش، قواعد لازمه ای را تذکر داده و در آغاز و انجام متذکر شده که در ربیع الآخر سال ۱۳۰۳ق. / ژانویه ۱۸۸۶م.، به نظم این نصاب پرداخته است.

در معرفی این نسخه، فهرست نویس نوشته است: در المآثر و الآثار و سایر مآخذ که در دست نگارنده است، به نام و آثار دیگری از این مؤلف بر نخوردم ولی از شرحی که مؤلف در آخر این نسخه به خط خود مرقوم داشته، معلوم می شود که مؤلفات دیگری نیز داشته است.

آغاز نسخه، بسمله پس از ستایش حضرت دادار و درود بر احمد مختار و آل اطهارش - علیهم السلام - این خانه زاد دولت ابد مدت عبدالحسین را که از تربیت یافتگان مدرسه مبارکه دارالفنون است ... انجام:

ختم کردم نصاب از بونصر / بر وی افزودم از لغات بسا
در ربیع هزار و سیصد و سه / یادگار این نصاب شد از ما

این نسخه - که به خط نسخ و نستعلیق و لاتینی نوشته شده - نسخه دوم این کتاب است که ناظم و مؤلف به سال ۱۳۰۳ق. / ۱۸۸۶م. به خط خود نوشته و در آخر نسخه هم تذکر داده است. نسخه چاپ سنگی مورد معرفی در این مقاله، در پایان تاریخ تألیف ۱۳۰۱ق. / ۱۸۸۴م. و تاریخ چاپ ۱۳۲۰ق. / ۱۹۰۱م. را دارد. باتوجه به تاریخ نسخه خطی موجود در مجلس، نسخه چاپ شده - که تاریخ تألیف آن ۱۳۰۱ق. / ۱۸۸۴م. و تاریخ چاپ آن

۴. دیوان مؤلف الدوله

صاحب الذریعه، در جلد ۹، بخش سوم، صفحه ۱۱۲۲، از دیوان مؤلف الدوله میرزا عبدالحسین نام برده است (نشانی از آن، در فهرستها پیدا نشد). توضیح اینکه اگرچه در مقدمه نسخه مورد معرفی، از دو کتاب **ناصراللغات و فرهنگ گزیده** مبنی بر جمع و ترتیب آنها به دست مؤلف ذکری به میان آمد، ولی در منابع و کتابشناسیها همچون دیوان او، نشانی از آن دو فرهنگ پیدا نشد.

نصابهای مشابه منظومه اعتصامیه

استاد بزرگوار، آقای علینقی منزوی، در تألیف ارزشمند خود، فرهنگنامه‌های عربی به فارسی، در مبحث فرهنگهای منظوم بجز منظومه اعتصامیه، از دو نصاب دیگر فارسی به فرانسه نام برده است:

۱. نصاب فرانسه به فارسی

از ادیب‌الممالک میرزا صادق فراهانی (۱۲۷۷-۱۳۳۶ق. / ۱۸۶۰-۱۹۱۸م.)، چند بندی است کوتاه که در دو برگ از دیوان او (صص ۷۴۷-۷۵۰) چاپ وحید دستگردی در تهران در ۱۳۱۲ش. / ۱۹۳۴م. چاپ شده است.

صاحب الذریعه، در جلد ۹ بخش اول صفحه ۶۶ نوشته است: دیوان ادیب‌الممالک، او پسر امیرالشعرا حاج میرزا حسین، برادر میرزا ابی القاسم قائم مقام فراهانی و جد او میرزا عیسی الحسینی مؤلف رساله جهادیه می‌باشد. شرح احوال او، توسط شاگردش وحید دستگردی در مقدمه دیوانش - که در ۱۳۱۲ش. / ۱۹۳۴م. به چاپ رسید - نوشته شده است. در انتهای این دیوان، چند برگگی از فرهنگی شبیه به **نصاب الصبیان** آمده است که ظاهراً همین نصاب می‌باشد.

فرزند اسعدش، نواب مستطاب اشرف امجد والا اعتصام‌السلطنه - ادام الله اقباله - مشغول زحمت تألیف و تصنیف است و اگر مکارم شامله آن پدر بزرگ و این پسر بزرگوار نبود، شاید مؤلف الدوله به این درجه فضل و کمال نمی‌رسید. عجلتاً زیاده بر این از حالات سعادت اشتغال فاضل مشارلیه - دام‌افضاله - مطلع نیستم. همینقدر می‌دانم این سه جلد کتاب لغت، در نهایت اعتبار و صحت طبع شده و به قیمت پانزده قران به فروش می‌رسد؛ اما کجا؟ آن هم بیخبرم. اگر خیردار شدم، بعدها به منت اعلان می‌کنم.»

در **فهرست مؤلفان کتابهای چاپی فارسی** خاناباا مشار، جلد سوم، صفحه ۷۳۳، شرح حال مؤلف به نقل از همین شماره روزنامه تربیت آمده است. این فرهنگ، به قطع جیبی، در مطبع آقاسید مرتضی‌الحسینی و برحسب خواهش میرزا شکرالله خان مترجم‌الدوله، در ۱۳۲۱ق. / ۱۹۰۲م. چاپ سنگی شده است.

۲. فرهنگ مظفری

این کتاب، حاوی بیش از ۲۲ هزار لغت فارسی به فرانسه است و در آن، ابتدا لغات فارسی برحسب ترتیب الفبائی می‌آید و سپس معادل فرانسوی آنها ذکر شده است. نسخه‌ای خطی از آن، به شماره ۲۴۹ در کتابخانه ملی است.

۳. بدایه القرائه

مشمول بر یکصد و ده حکایت و پند که در مقدمه، مؤلف خود را عبدالحسین بن محمود زند مؤلف‌الدوله معرفی کرده است. این نسخه، به سال ۱۳۲۸ق. / ۱۹۰۹م. به کتابت مرتضی‌الحسینی البرغانی، در کارخانه آقاسید مرتضی، به سعی و اهتمام آقا میرزا حسن، صورت طبع پذیرفت و نسخی از آن در کتابخانه ملی است.

سوال الله، دعائي شانرا العزيز

ابن گرامی فرزندك منظوم از فارسی بجز اینست
 که معنی به منظومها اعتصامیه است از مؤلفان
 و چند زبان و فرید دوران بنام
 میرزا عبدالحسین خان مؤلف الدلیله
 در دار الخلافه طهران با اهتمام بنده محترم
 میرزا عباسخان ابن دکتر کاظمی آرد و طبعه
 عالیجناب سالانه التذات سید مرتضی الجنتی
 سمت طبع پذیرفت و بر حسب حکم جهانه نطاع
 و امر مبارک بندگان علیحضرت فایز قدرت
 اقدس شاهنشاهی ارواح العالمین فداء طبع
 آن در داخل و خارج ممالک متنوع و محفوظ
 و هر نسخه یافتنی که بی اجازه مؤلف در داخل
 و خارج طبع شود ضبط یوان فیابون
 و تسلیم مؤلف معترض البه خواهد شد

و بنویسند و در کمال آقا بنام طبع ناصر الله شکر و بجز این که در زمان معاصر آرد و طبعه که منتهی به بنام این است از آنکه بنام این است

هر یک از این دو نسخه است و هر یک از این دو نسخه است

کتابخانه میرزا محمد تقی خان مؤلف الدلیله

فروشگاه کتابخانه میرزا محمد تقی خان

فیه شوال المکرم

۱۳۳۰

حفل فروش در سبزه میدان جنب دکان حاجی محمد جعفر و افروش فیه هر نسخه یک
 حلال اول انسان الصبار است و در هر نسخه یک کلام مرتباً نقل به فرانسویست و طبع سبزه میدان افروش میرزا محمد تقی خان

اعلان فروش منظومه اعتصامیه





منظومه لغت‌شناسانه اعضا

پیر زفت دادار که همان خدای	بپسند شهناور با عدل و مرامی
زبان را از این مخلص سازم ملج	به بحر نظارب شوم درهنمای
پژون سینب تباره فلانز ناسنای	ل در بودای لاقن انهای
پرفیت پیر لاقامی حال	زسان دان تباره بی دان غنای
استواراست فیکش	لالو انور ماح و چون اوبی نای
ملک انور مبدله ان پیر	هر کینه کن زلفش ز دعای

Le principe	Elu	Le guide
Diabord, le	Tixé	Conducteur
Le debat	La louange	عزاد شادانوار
La fen	Le vau (vau)	فلقانضام
Le prophete	Navis	Nagur
La famille	Age	Atrosar
Le descendant	Age de la	Daliman
Le Dieu	Empyrie	Epaulette
Les dieux	Empires	Ebene

<p>سالتوم طالعین لاهانش ورد</p> <p>ن و نوح است اول دیلوردهوش</p> <p>دست حق لاین دینک سبی تن</p> <p>آک ییپ تاپنی تن بول آد</p> <p>پانت رپی تن چن سبی و پکن سبی</p> <p>تته آک زامیل اولدی بکن</p>	<p>تن پارتی بی نظیر بی منا</p> <p>آدم آقام د آو بود خا</p> <p>بر پله ماددو معلم ما</p> <p>آمین آمین هایلن طاقا</p> <p>پانت رپی مویلم کن آن نولا تا</p> <p>مانک اذما چو متعه صفا</p>	<p>دوبیع هزار و سصد و پات</p> <p>کرچه بودض سابق الصدم است</p> <p>Amen.</p> <p>Patriote.</p> <p>Chaque.</p> <p>Le patriotisme.</p> <p>Le civisme.</p> <p>Exemplaire.</p> <p>Le recusal</p>
<p>مقبل این مخفه را نمود انشا</p> <p>لبک فکش کل پافت زما</p>	<p>Le sacrum.</p> <p>La hanche.</p> <p>Nonparat</p> <p>Not.</p>	<p>Le deluge.</p> <p>Adam. Exemp.</p> <p>Benediction.</p> <p>Acceptation.</p>

Handwritten marginal notes in Persian script, including the name 'میرزا محمد تقی' and other commentary.



۲. نصاب فرانسه به فارسی

از بهجت قاجار، شاعر نابینا و حساس در آغاز مشروطیت.

صاحب **الذریعه**، در جلد ۲۴ صفحه ۱۶۷، به معرفی نصاب مظفری از بهجت قاجار در تعلیم لغت فرانسه به فارسی پرداخته است. این لغت، ابتدا برای ناصرالدین شاه نوشته شده بود که نصاب ناصری نامیده شد و بعد از فوت او تکمیل شد و به نام مظفرالدین شاه، نصاب مظفری نامیده شد و به نسخه‌ای از آن در مجموعه فخرالدین نصیری - که اکنون جزو مجموعه نسخ خطی دانشگاه تهران می‌باشد - اشاره شده است (در فهرستهای دانشگاه، نامی از این نسخه نبود). از این شاعر، دیوانی در فهرست کتابخانه ملی، جلد دوم، صفحه ۳۹۵ معرفی شده است. در فهرست نسخه‌های خطی فارسی، نگارنده احمد منزوی به دیوان بهجت قاجار از صدرالشعرا، غلامحسین میرزا فرزند ملک ایرج میرزا نام برده شده که در آن، به فهرست نسخه خطی مجلس، جلد هفدهم، صفحه ۳۳۸ نیز اشاره شده است.

۳. فرهنگنامه‌های عربی به فارسی، علینقی

منزوی. تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۳۷.

۴. فهرست نسخ خطی کتابخانه ملی ایران،

عبدالله انوار. تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۴۳-۱۳۵۷.

۵. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس

شورای اسلامی، عبدالحسین حائری. تهران: چاپخانه مجلس، ۱۳۳۵-۱۳۷۰.

۶. فهرست نسخه‌های خطی فارسی، احمد

منزوی. تهران: مؤسسه فرهنگی منطقه‌ای، ۱۳۵۱.

۷. فهرست کتب خطی و چاپ سنگی در برنامه

دیجیتال کتابخانه ملی ایران، ۱۳۸۶.

۸. لغتنامه دهخدا. مقدمه علی‌اکبر دهخدا. تهران:

مؤسسه لغتنامه دهخدا، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.

۹. مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی، خانابا

مشار، جلد سوم، تهران: ۱۳۴۱.

◆ پی‌نوشتها

۱- اصل: انفاس ذکيه.

۲- ابونصر فراهی، مؤلف کتاب **نصاب الصبیان**، اولین منظومه

در آموزش زبان عربی است. منظومه اعتصامیه، به تقلید

از **نصاب الصبیان** در آموزش زبان فرانسه سروده شده است.

منابع

۱. **الذریعه الی تصانیف الشیعه**، آقا بزرگ

الطهرانی. قم: مؤسسه اسماعیلیان، ۱۴۰۸ق.

۲. روزنامه **تربیت**، شماره ۳۰۴، ۱۳۲۱ق. تهران:

کتابخانه ملی، ۱۳۷۷.

